

Alçat del projecte de la muralla de Sant Antoni © Sònia Roca

CAP A LA CIUTAT AMABLE

La recuperació de la muralla del segle XIV: passat, present i futur

Ja ha plogut des d'aquell any 2002, quan vaig demanar a l'historiador Murillo que m'il·lustrés sobre la muralla de Valls. Ell feia temps que la treballava i a mi l'Ajuntament d'aleshores m'havia encarregat la redacció del projecte d'enderroc de l'edifici tester amb els carrers de Sant Antoni, de Sant Francesc i de la muralla de Sant Francesc, amb la voluntat d'eixamplar el vial per facilitar l'accés rodat al barri antic. Hi havia alguna cosa, però, que em grinyolava: la posició de l'immoble, els gruixos del mur, els carreus embeguts, etc. L'estudi arqueològic que es va fer el mateix any va confirmar la hipòtesi de l'historiador: l'existència d'importants vestigis d'una de les torres del Portal de Llobets. El projecte d'enderroc no es va arribar a redactar mai...

Sònia Roca Domingo · Arquitecta

El nucli històric de la ciutat de Valls, d'origen medieval, va ser format com a vila closa durant el repoblament del Camp de Tarragona, a la segona meitat del segle XII. La vila closa neix al voltant de l'església parroquial i ben aviat apareix un segon nucli, anomenat la Pobra de Santa Anna, a tocar del castell de l'arquebisbe, més cap al nord. A mitjans del segle XIII, Valls ja comptava amb una muralla rudimentària, el Mur Vell, que tancava la població a l'al-

tura del carrer de la Peixateria, la plaça de les Escudelles i el carrer dels Metges. Però el creixement progressiu dels dos nuclis primigenis, consolidant els camins que els unien i superant el Mur Vell, va fer que les autoritats municipals, a finals del segle XIV, dins el context dels conflictes bèl·lics que marcaren el regnat de Pere III el Cerimoniós, decidissin construir una nova muralla que inclouria els nous límits urbans (el Castell i la Pobra de Santa Anna)

i conformaria el perímetre del que avui coneixem com a centre històric.

L'aspecte que presentava la muralla de Valls era força similar al que mostren les muralles que es van aixecar en el mateix període en moltes poblacions de les comarques del Camp de Tarragona i de la Conca de Barberà, com ara Alcover, Vallmoll, la Selva del Camp, Reus o Montblanc, entre altres. Estava formada per

un mur d'una amplada aproximada d'1,5 metres, la qual s'anava reduint a mesura que guanyava alçada. El mur estava construït amb pedra lligada amb morter fins a aproximadament uns dos metres, i a partir d'aquesta alçada, tres cossos de tàpia de terra, d'uns 1,20 metres, fins a arribar al pas de ronda o andador, situat a uns 5,5 m d'alçada a la cara interna del mur. Per protegir el pas de ronda, s'aixecava un quart cos de tàpia que formava l'ampit i el coronament de merlets que donava a la cara externa del mur. Per tal de protegir la muralla dels fenòmens meteorològics, les cares exteriors del mur i la part superior de l'ampit i dels merlets estaven arrebossades amb morter. Resseguint la cara interna del mur, a nivell de terra, i com a separació entre la muralla i les cases de la vila, hi havia un vial estret, el conegut com a carrer del mur, del qual encara se'n conserven diversos fragments, entre ells el que encara manté el nom de 'carrer del Mur' al tram de la muralla de Sant Antoni.

Al llarg del seu traçat de 1.430 metres de perímetre, hi havia 32 torres adossades de planta quadrada, d'uns 5 x 5 metres, separades uns 45 metres entre elles. El mur feia uns 7,50 metres d'alçada i les torres, entre 11 i 13 metres. A la muralla s'hi obrien cinc portals: el del Castell, el d'en Berenguer de Llobets, el del Carme, el del Portal Nou i el de Sant Antoni. Els portals estaven flanquejats per dues torres, excepte el portal del Castell, que ocupava la part baixa d'una torre. Hi havia un portal secundari, conegut com el d'en Vernet, que no tenia torres i que va ser tapiat al segle XV. Davant de la muralla hi havia, excavat, el vall, que se superava amb un pont construït davant de cadascun dels portals.

L'estructura mural es mantingué en funcionament, amb constants tasques de manteniment, fins a mitjans del segle XVIII. Si bé la seva funció defensiva va servir per protegir la població i la ciutat, el seu traçat també va suposar una barrera per a la seva expansió i va obligar a créixer en alçada els immobles a mesura que creixia la població. La ciutat encotillada i la densificació del teixit van fer que els habitatges de planta baixa arribessin, en alguns casos, a les cinc plantes, cosa que va suposar una degradació progressiva de les condicions d'habitabilitat i de salubritat, amb carrers estrets i habitatges poc il·luminats i ventilats.

No va ser fins al segle XVIII que la ciutat va fer el salt definitiu fora la muralla a través d'uns ravals que l'envoltaven: el tomb de muralles actual (de Sant Antoni, del Castell, de Sant Francesc i del Carme), fet que va suposar que s'omplissin els buits fins als torrents i que la ciutat creixés en direcció nord-est. És en aquest moment que es construeixen cases en l'espai entre les torres aprofitant la muralla com a façana (com passa al tram de Sant Francesc i del Carme) o bé embeguda com a mitgera (és el cas dels trams de la muralla del Castell i de Sant Antoni). A inicis dels anys 30 del segle XIX es van enderrocar els portals per tal d'eixamplar els accessos al nucli. Començava, així, un lent però constant procés de destrucció de la fortificació, típic en moltes viles i ciutats al llarg d'aquell segle i la primera meitat del següent. D'aquesta manera, a Valls es van obrir nous accessos als ravals, com el del carrer de Sant Francesc (al Portal Nou), el de la costa de la Peixateria i el del carrer de Sant Sebastià, i també es van enderrocar trams sencers de muralla quan es va suprimir el pas de ronda o carrer del mur, com és el cas de l'espai comprès entre el carrer del Rector Cessat i el de la Costa de l'Església.

La muralla del XIV és considerada monument històric - Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN). El seu traçat ressegueix la cara interna de les cases que actualment donen a la muralla del Castell, muralla de Sant Francesc, muralla del Carme, plaça del Portal Nou i muralla de Sant Antoni. Actualment, els trams més visibles de la muralla són els de Sant Antoni (ja rehabilitada) i els de les façanes de les cases del carrer de Sant Francesc i dues torres en aquest mateix carrer. Es té coneixement d'altres trams embeguts a l'interior d'illes de cases i d'altres que van desaparèixer amb la construcció d'edificis de nova planta o l'obertura de nous carrers.

Des de l'estudi arqueològic del 2002, quan es va confirmar l'existència d'una de

Projecte de la muralla de Sant Francesc © Ajuntament de Valls

les torres del Portal de Llobets, cosa que va paraitzar-ne l'enderroc, fins a l'actualitat, s'han realitzat altres estudis arqueològics, concentrats principalment als trams més coneguts i objecte d'intervencions de rehabilitació: el tram dels carrers de la muralla de Sant Antoni i del Mur, i el tram de Sant Francesc. Pel que fa a la muralla de Sant Francesc, l'estudi del 2018 va determinar la presència de trams de mur, alguns de cinc metres d'alçada, a la majoria d'immobles on es va intervenir, i també la posició i alguns vestigis de la coneguda com a Torre Cega. A la zona de la muralla de Sant Antoni, l'estudi del 2005 va establir quins eren els panys de parament del segle XIV, tasca que es va poder completar amb l'estudi del 2010. L'any 2010 també es va descobrir part de l'estructura del pont que creuava el vall, així com el seu traçat i el basament de l'altra torre del portal del Portal Nou, valgui la redundància. Finalment, l'estudi del 2018 va fer una important troballa en aquesta mateixa zona, la del Portal dels Clergues corresponent al Mur Vell, l'únic vestigi conegut fins ara de la muralla de Valls del

Projecte de la muralla de Sant Francesc
© Ajuntament de Valls

segle XIII. L'estructura d'arc de mig punt va quedar fossilitzada a la paret de la Torre Sobirana de la muralla del segle XIV i és ben visible.

És en la recuperació d'aquests dos trams, el de Sant Antoni i el de Sant Francesc, on s'han posat els primers esforços de rehabilitació de la muralla medieval. Més enllà, però, de la rehabilitació i consolidació dels panys del monument històric dels segles XIII i XIV, són dos projectes que parlen de regeneració urbana, de transformació i de millora de la trama construïda, que afavoreixen la connectivitat i permeabilitat a l'interior del centre històric, que creen espai públic de qualitat amb zones arbrades, coixins verds i paviments permeables, i que generen nous fluxos de vianants i nous espais relacionals.

La recuperació del tram de la muralla de Sant Antoni és ja una realitat, i em fa especial il·lusió com a arquitecta redactora haver-lo pogut materialitzar com a regidora de l'Ajuntament de Valls, i comptar amb el suport del Departament de Cultura de la Generalitat i, per primera vegada, de l'1,5% Cultural del MITMA. Es tracta d'un projecte iniciat l'any 2015 que, després d'un llarg procés d'estudi i de redacció, es va tancar l'any 2018 i es va poder executar la primavera de l'any 2023, malgrat que les obres es van iniciar, encara, en un context postpandèmic. Suposa el pri-

mer gran pas de recuperació de la muralla medieval de la ciutat. Dins de l'àmbit de protecció de l'Església de Sant Joan, també BCIN, aquesta intervenció, més enllà de la recuperació del parament, fa valdre el conjunt monumental i recupera per a l'ús públic l'espai lliure al seu voltant amb la creació d'una plaça, d'espai verd i d'un passeig arbrat, en una de les entrades principals de Valls i del seu centre històric.

La recuperació del tram de la muralla de Sant Francesc serà també una realitat ben aviat, ja que les obres compten amb el finançament del 100% de fons NGEU a través del Programa de millora de la competitivitat i la dinamització del patrimoni històric del Ministeri d'Indústria i Turisme. El projecte executiu va ser presentat a inicis de novembre pels arquitectes Anna Ibarz, Marta Milà i Marc Torrelles, guanyadors del concurs d'idees convocat l'any 2022, amb la proposta "Entre torres i valls". Es tracta d'una actuació important, en primer lloc, per la rehabilitació mateixa del monument, però també clau perquè amb l'enderroc dels edificis que separen la muralla del carrer de Sant Francesc es farà més accessible, permeable i obert el centre històric. Regeneració urbana en una de les zones més degradades del barri, l'anomenada (mal anomenada) 'espina de peix', que suposarà una millora per als immobles d'aquesta zona sud, que guanyaran aire, llum i vistes, noves connectivitats i un nou espai públic de relació i lleure.

Es tracta de dos grans projectes de ciutat que suposen les primeres intervencions en un tomb de muralles de 1.430 metres de perímetre. Recuperació de patrimoni, però també i sobretot, regeneració urbana. La recuperació de patrimoni com a 'excusa' per a la transformació de la ciutat.

Quan els editors de la revista *Cultura i Paisatge* em van demanar un article sobre què representa la recuperació de la muralla medieval per a Valls, de seguida em van venir al cap les paraules lligades a la restauració monumental i la conservació del patrimoni. De fet, amb aquestes intervencions es valora i es fa llegible el monument a partir d'una acurada conservació i con-

solidació dels vestigis que encara queden de la muralla del XIV. A mesura, però, que l'article anava evolucionant al meu cap amb la voluntat d'explicar (i explicar-me) què representen per a la ciutat les últimes, i també les primeres, intervencions en el monument, anava prenent més força la paraula 'superació'. La superació del mur, de la ciutat encara encotillada per un tomb de ravals que ressegueixen el traçat de la muralla del segle XIV, pràcticament invisible, excepte en el tram rehabilitat, però ben present a les cases de gran alçària del tomb. Un espai poc amable, clarament dominat pel cotxe i amb presència mínima del vianant, d'una materialitat dura i amb poca presència d'arbrat, un espai que encara avui organitza la circulació rodada de pràcticament tota la ciutat i, per tant, un model caduc i poc sostenible.

Les intervencions a la muralla van encaminades a repensar l'espai urbà i transformar-lo fins a convertir-lo en el passeig que encara no és. Es vol passar d'un tomb de ravals de pas rodat al passeig urbà per al vianant, i minimitzar-hi la presència del cotxe; de l'arquitectura defensiva a la superació del mur, a la ciutat amable, a una transformació radical de l'espai relacional i de vida de les persones. La consolidació de la imatge renovada i integradora de la muralla implica convertir en passeig un espai que ara no ho és. El repte consisteix a aportar un seguit d'accions transformadores i estratègies de millora en què es prioritzi el vianant per davant del cotxe i es creïn espais inclusius; cal naturalitzar els espais pensant en el continuum verd i plantant arbrat de fulla caduca que protegeixi de la radiació a l'estiu i la deixi passar a l'hivern; cal dissenyar espais confortables i segurs amb materials respectuosos, ben il·luminats tant monumentalment com funcionalment i equipats amb mobiliari urbà de qualitat. Cal, en definitiva, passar d'un lloc degradat i dens a un espai públic humanitzat, naturalitzat i segur, un lloc de confluència que augmenti els espais de trobada. De ferida a passeig, a ròtula d'unió i articulació entre el centre històric i les realitats que l'envolten.

Anant cap a la ciutat amable. ■

ELS CASTELLS COM MAI ELS HAS VISQUIT

RESERVA LA TEVA ENTRADA